

İSLÂM (الإسلام)

Son ilâhî din.

- I. GİRİŞ
- II. İNANÇ ESASLARI
- III. İBADET, AHLÂK ve TASAVVUF
- IV. HUKUK, İKTİSAT ve SİYASET
- V. DÜŞÜNCE, İLİM ve SANAT
- VI. DOĞUŞU ve YAYILIŞI
- VII. GÜNÜMÜZ İSLÂM DÜNYASI

I. GİRİŞ

A) Etimoloji ve Tanım. Sözlükte “kur-
tuşa ermek, boyun eğmek, teslim ol-
mak; teslim etmek, vermek; barış yap-
mak” anlamlarındaki *silm* (*selm*) kökün-
den türemiş olan İslâm’ın etimolojisini
yapan ilk âlimlerden İbn Kuteybe kelime-
yi “boyun eğmek ve iradî olarak uymak
suretiyle barış ortamına girmek”, İbn
Manzûr da “boyun eğmek (inkiyâd) ve ita-
at etmek” şeklinde açıklamıştır. Sonra-
ki kaynaklarda genellikle bu açıklamalar
tekrar edilmiş, “sulh ve selâmet gayesiyle
boyun eğmek, tâbi ve teslim olmak”
mânaları öne çıkarılmıştır. İslâm’ın sözlük
anlamındaki inkiyâd ve itaat her ne kadar
mutlak ise de kelimenin örfteki
kullanımı sadece “doğruya ve hakka uy-
ma” mânası taşır. Yanlış ve kötüye bo-
yun eğme şeklinde bir teslimiyet İslâm’a
aykırıdır ve isyan olarak nitelendirilir.

Kur’an-ı Kerim’de İslâm kelimesi sekiz
yerde geçmekte, ayrıca çok sayıda âyet-
te aynı kökten fiil ve isimler bulunmakta-
dır (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu’cem*, “slm”
md.). Fiil halinde geçtiğinde daha çok
“Allah’a yönelmek” (meselâ bk. el-Bakara
2/112; Lokmân 31/22), “O’na teslim olmak”
(el-Bakara 2/131; el-Mü’min 40/66), “tev-
hid inancına sahip bulunmak” (el-Enbiyâ
21/108), “Allah’a teslimiyetin gereğini
yapmak” (ez-Zümer 39/54) mânalarında
kullanılmıştır. Kur’an’da İslâm, Allah ka-
tındaki hak dinin karşılığı ve özel adı ola-
rak belirlenmiş, ondan başka hiçbir dinin
Allah tarafından kabul edilmeyeceği vur-
gulanmıştır (Âl-i İmrân 3/19, 85). Ayrıca
müslümanlara din olarak İslâm’ın uygun
görülmesi, hidayete erme yönünde Al-

lah’ın yardım ve desteğinin en üst düzeyi
şeklinde nitelendirilmiştir (el-Mâide 5/
3). Gerçek ve dosdoğru din anlamındaki
“dîn-i kayyim, sırât-ı müstakîm” gibi Kur-
’ânî terkipler, İslâm’a tekabül eden aslî
dini tanıtmaya amacını taşırken Hz. İbrâ-
him için “hanîf” ve “müslim” vasıflarının
yan yana ve eş anlamlı kullanılması da
(Âl-i İmrân 3/67) İslâm’ın saf tevhid inan-
cının ve hak dinin devamı olduğunu gös-
termektedir.

Hadis kaynaklarında özellikle “îmân”
bölümlerinde İslâm kelimesini ihtiva eden
çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Allah
katında dinin İslâm olduğunu vurgula-
yan (Tirmizî, “Menâkıb”, 32) ve bunu “ko-
laylaştırılmış Hanîflik” şeklinde açıklayan
(Müsned, I, 236; Buhârî, “İmân”, 29) ha-
disler ilgili âyetlerle bütünlük arz etmek-
tedir. Âyet ve hadislerde İslâm kavramı
ile hanîf ve fitrat kavramları arasında bir
anlam ilişkisi kurulduğu görülmektedir
(meselâ bk. er-Rûm 30/30; Buhârî, “Ce-
nâ’iz”, 79, 80, 93; Müslim, “Kader”, 22-25).
İslâm âlimleri tarafından genellikle ka-
bul edildiğine göre fitrat “Allah’ın insan
tabiatına bahşettiği yaratıcısını tanıma
eğilimi, hakkı benimseme yatınlığı”, Ha-
nîflik de “Allah’ın başlangıçtan itibaren
insanlığa bildirdiği, insan tabiatına en uy-
gun olan tevhid dini, Allah tarafından va-
zedilen aslî din” anlamındadır. Hz. İbrâ-
him’in yahudi veya hıristiyan değil hanîf-
müslim olduğunu belirten âyetle (Âl-i İm-
rân 3/67) Allah katında dinin hanîf-Müs-
lümanlık (Tirmizî, “Menâkıb”, 32) oldu-
ğunu vurgulayan hadisten de Hanîflik’le İslâm’ın eş anlamlı kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hadislerde ayrıca müslümanın nitelikleriyle itikadî, amelî ve ahlâkî alanda yerine getirilmesi gereken dinî vecibeler üzerinde durulmuş, İslâm’ı tarif eden meşhur Cibrîl hadisinde bu vecibelerden kalpteki imanı ızhâr ettikten başka dört temel ibadet zikredilmiştir (Buhârî, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1-7; İslâm’la ilgili diğer hadisler için bk. Wensinck, *el-Mu’cem*, “slm” md.).

İslâm kelimesini ele alan ilk dönem
âlimleri, daha çok iman kavramıyla ilişkisi
bakımından ona tanımlar getirmeye ça-
lışmışlardır. Bu çerçevede Eş’arî İslâm’ı
“Allah’a tam teslimiyet, hükümlerine bo-

yun eğme ve emirlerine uyma” şeklinde tanımlarken (İbn Fûrek, s.155; krş. Bâkıl-lânî, *et-Temhîd*, s. 392) Mâtürîdî “kişinin kendini bütünüyle Allah’a teslim etmesi, sadece ve tamamıyla O’na kulluk edip ortak koşmaması” diye bir tarif yapmıştır (*Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 394; krş. Neseî, II, 817). Sonraki dönemlerde yazılan sözlüklerde ise daha kapsamlı tanımlara rastlanmaktadır. Meselâ Râgıb el-İsfahânî İslâm’ı, “kalpteki inancı dile ifade edip fiillerle gereğini yerine getirmek suretiyle Allah’a takdir ve hükmettiği her hususta boyun eğip teslimiyet göstermek” şeklinde tarif etmiş, Seyyid Şerîf el-Cürcânî de “Hz. Peygamber’in haber verdiklerini samimiyetle benimseyip onlara uymak” diye bir tanım getirmiştir (*et-Ta’rifât*, “İslâm” md.). İslâm’ın din olarak tarifinde Allah’ın birliği ilkesinin yanı sıra O’na bütünü kuşkulardan arındırılmış bir teslimiyetle bağlanma vurgusu önemli bir yer tutmaktadır.

Klasik kelâm literatüründe imanın içeriği ve sınırı ele alınırken onun İslâm’dan farklı olup olmadığı meselesi de tartışma konusu yapılmıştır. Mu’tezile ve Mâtürîdî kelâmcıları, kelimelerin terim anlamlarını göz önünde bulundurarak bunların aynı şeyi ifade ettiğini söylemiş (Mâtürîdî, s. 398), Eş’arîler ise sözlük mânalarından hareketle farklı olduklarını ileri sürmüşlerdir. Eş’arî’ye göre İslâm imandan daha kapsamlı bir terim olup imanı da içine alır, ancak İslâm diye nitelenen her şey imanı karşılamayabilir. Eş’arî kelâm ekolünün önde gelen âlimlerinden Bâkıl-lânî bedevîlerin imanı hakkındaki âyetle (el-Hucurât 49/14) iman, İslâm ve ihsan kavramlarının tanımlandığı Cibrîl hadisini zikrederek imanın “tasdik”, İslâm’ın ise “boyun eğmek” anlamına geldiğini, dolayısıyla bunların birbirinden farklı olduğunu söyler (*el-İnsâf*, s. 89-90). Selefiyye âlimleri de bu konuda Eş’arîler gibi düşünmektedir (İbn Teymiyye, *Kitâbü’l-İmân*, s. 30). İtikadî mezhepler arasındaki bu tartışmada iki kavramın aynı şeyi belirttiğini savunanlar, iman ve İslâm’ın birbirini tamamladığı ve her ikisinde tasdik ve teslimiyetin esas olduğu görüşünden yola çıkarken farklılığı savunanlar, tasdik söz konusu olmadığı halde görü-

nürde teslimiyet göstermenin imkânından hareket etmişlerdir.

İslâm kelimesinin semantik tahlilini yapan Toshihiko Izutsu'ya göre Câhiliye döneminin hâkim telakkisi olan şirk inancının aksine Kur'an'ın mesajıyla Allah kâinatın mutlak hâkimi ve tek rabbi olarak kabul edilmiş; O'na yapılan kulluk ise itaat, teslimiyet ve tevazu ifade eden terimler arasında en önemlisi olan, "kişinin bilerek ve samimiyetle kendisini Allah'a teslim etmesi" anlamına gelen İslâm terimiyle belirtilmiştir. İtaat ve teslimiyeti anlatan huşû, tazarru gibi diğer Kur'an terimlerinden farklı olarak İslâm, eskiden başlayıp devam eden bir şeye değil yeni başlayan bir dönüşüme işaret etmektedir. Bu durumda müslim de Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmak suretiyle bir atılım cesaretini gösteren kimsedir.

Câhiliye döneminde, insanın kendi gücüne güvenmesi, sınırsız benlik, hiçbir otorite karşısında eğilmeme gibi Kur'an'da "câhiliye karakteri olan taassup (hamiyyete'l-câhiliyye)" (el-Fetih 48/26) şeklinde nitelenen ve insanı Allah'a teslim olmaktan alıkoyan özellikler belirginleşmektedir. Bir insanın müslüman oluşu ise onun bencillikten kurtulmasını, gücüne fazlaca güvenmekten vazgeçip alçak gönüllü bir kul olarak Allah'ın huzurunda durmasını ifade eder. Bu durumda bir yanda Allah'a karşı kibir, gurur ve küstahlığı temsil eden câhiliye, öte yanda tevazu ve teslimiyeti simgeleyen İslâm kavramı vardır. Câhiliye kelimesi semantik açıdan tahlil edildiğinde "cehl" kökünün en ufak bir kıvgınlık anında iradesini kaybeden, kontrolsüz bir ihtirasla öfkesine kapılıp sonucu düşünmeden ileriye atılan sabırsız kişinin sorumsuz davranışını nitelemekte kullanıldığı görülür. İslâm öncesi

Arap kültüründe bu anlamdaki cehlin karşıtı ise hilimdir. Hilim duygularına hâkim olan, her durumda sakin kalmasını bilen insanın tavrını nitelemektedir. İslâm'ın doğuşuyla birlikte cehl kavramı insanlar arası ilişkilerdeki etkinliğini kaybedip inananların Allah'ın hidayetine ve bunu sağlayan dine karşı gösterdikleri kin ve düşmanlığı temsil eden bir tavır olarak anlaşılmıştır. Fakat cehlin karşıtı olan hilim kavramı da artık dini anlamda İslâm'a denk bir içerik taşımamaktadır. Çünkü Kur'an'a göre yalnız Allah kullarına karşı halim olur (el-Bakara 2/225; Âl-i İmrân 3/155), kullar Allah'a karşı halim olamaz. Gerçek kulluk Allah karşısında tevazu ve teslimiyete ulaşmaktır. Fert bütün kibir ve ihtiraslarından vazgeçip tam teslimiyete eriştiğinde artık bunun adı hilim değil İslâm'dır. Buna göre İslâm âdeta hilim kavramının esaslı bir şekilde tâdil edilmiş halidir (Izutsu, s. 187-207).

İslâm'a farklı açılardan hareketle getirilebilecek değişik tanım ve açıklamalar sonuç olarak birbirini tamamlar niteliktedir. Bu sebeple gerek genel din tasavvuru ve vahiy geleneği ya da diğer semavî dinlerle farklılığı ön plana çıkarılarak, gerekse müslümanların ayırıcı özelliğini oluşturan inanç ve ibadet esaslarına, duygu, düşünce ve davranış yönüyle müslüman fert ve toplumların tarihten günümüze akseden genel görüntüsüne ağırlık vererek yapılacak tanımlar ayrı ayrı anlam taşır. Böyle olduğu için de İslâm, Hz. Muhammed'in temel öğreti ve esaslarını vahiy yoluyla Allah'tan aldığı ve ilk uygulamalarını bizzat kendisinin gerçekleştirdiği, zamanla müslüman toplumlar tarafından insanlığın diğer zihni ve amelî birikimlerinden de istifade ile geliştirilen din ve dünya görüşünün; insan, toplum,

devlet gibi insanî konularda kendine has ilkeleri ve felsefesi bulunan tarihî tecrübenin, kültür ve uygarlığın genel adı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "slm" md.; *et-Ta'rîfât*, "İslâm" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "slm" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "İslâm" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "slm" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "slm" md.; *Müsned*, I, 236; II, 195; III, 199; V, 121; Buhârî, "İmân", 29, 37, "Cenâ'iz", 79, 80, 93; Müslim, "İmân", 1-7, "Çader", 22-25, "Cenâ'iz", 63; Tirmizî, "Menâkıb", 32; İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 479; Eş'ârî, *el-İbâne* (Fevkiyye), s. 26; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 394, 398; Bâkullânî, *et-Temhîd* (İmâdüddin), s. 392; a.mlf., *el-İnsâf* (nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar), Beyrut 1407/1986, s. 89-90; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 155; Neseî, *Tebşirâtü'l-edille* (Salamé), II, 817-822; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, V, 206; VII, 208; XIV, 12; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, I, 451; III, 457; İbn Teymiyye, *Kitâbü'l-İmân* (nşr. Hüseyin Yûsuf el-Gazzâlî), Beyrut 1406/1987, s. 28-30, 185-195; a.mlf., *Der'ü te'ârûzi'l-aql ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [baskı yeri yok] 1978 (Dârü'l-künûzi'l-edebiyeye), VIII, 444-451; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî), Beyrut 1408/1988, I, 362; T. Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (trc. Süleyman Ateş), Ankara, ts. (Kevser Yayınları), s. 187-207; El-mallî Hamdi Yazır, "İslâm Kelimesi Neyi İfade Eder?", *SR*, sy. 425-426 (1337), s. 65-66.

MUSTAFA SINANOĞLU

B) Vahiy Geleneği İçinde İslâm. İnanma duygusu insanın temel özelliklerinden biridir. Değerler sistemi oluşturma ve bunu bir iman kaynağına bağlanarak yapma bütün insanlar için ruhi ve içtimaî bir zaruret. Çünkü inanan ve böylece diğer canlılardan ayrılan insanın bu niteliği fıtrîdir. İnsanlık tarihi ve bilimsel araştırmalar dinin insanla birlikte var olduğunu, dinsiz bir toplumun ve inançsız bir insanın olamayacağını göstermektedir. Kendini ve çevresindeki varlıkların niteliğini, var oluş sebeplerini sorgulayan insanın akıselimi çeşitli kültürlerde farklı isimlerle anılıp farklı sayıda ve mahiyette tasavvur edilse de üstün bir kudretin varlığını kabul etmektedir. Günümüz araştırmalarında "kutsal" diye adlandırılan bu alan, tarihin her döneminde ve en ilkelinden en gelişmişine kadar bütün cemiyetlerde mevcuttur. Bunun gibi çeşitli kültürlerin kozmogoni ve antropogonilerinde genelde insanın belli bir amaç için, özellikle de tanrı veya tanrılara hizmet ve kulluk, ayrıca tanrıyı temsil ederek kozmik düzeni korumak için yaratıldığı kabul edilmektedir (Eliade, *Histoire des croyances*, I, 72; Hooke, s. 30, 46). Dolayısıyla

*Allah katında yegâne din İslâm'dır" meâlindeki âyet (Âl-i İmrân 3/19)

